

Ministarstvo
javne uprave

BIJANOVNO FUNDAVNO NASILJE

Priručnik pala prevencija tale bijanovno fundano nasilje, le maškar terne manuša.

ODGOVORNO &
SOLIDARNI!
Građani prevzimatejmo inicijativu.

fond za
aktivno građanstvo

ODGOVORNO &
SOLIDARNI!
Građani preuzimaju inicijativu

fond za
aktivno građanstvo

Čerda: NVO Prima

Glavno isano kaj písada: Aida Perović

Lektura te korektura: dr Radmila Lazarević

Štampa: Fotografika DOO

Gava dizajno čerda akana e Ružica Laković, a prvo
autoro hi tale 2019.brš o Maša Elezović

Gava priučniko pe romani čhib čerda o Nardi Ahmetović
te o Senad Sejđović

Podgorica, 2019. -

III BROJO KAJ IKISTA

Gala isaja čerde gava: Aida Perović i Milisav Milinković

Ministarstvo
javne uprave

Program „Odgovorno i solidarno, građani preuzimaju inicijativu“ realizuje **Fond za aktivno građanstvo- FAKT**, u partnerstvu sa nevladinim organizacijama „**Udruženje roditelja djece sa teškoćama u razvoj Zračak nade**“ i „**Aktivna zona**“ uz finansijsku podršku Evropske unije i kofinansije Ministarstva javne uprave.

Sadržaj u ovom materijalu predstavlja isključivu odgovornost autora i udruženja i ni na koji način ne odražava stavove Evropske unije i Ministarstva javne uprave

ANGLUNO ALAV

Gava priučniko hile karakter kaj sikavol sa e ternen, sa isaja kaj radin lenca tale institucije ili tale nisavi organizacija.

Gava priučniko čerdam tale jek stvar kaj amaro amala/društvo inaj amen dovoljno brojo e sikavne programija niti ni ašunelpe pal bijanovno fundano nasilje te redovno podrška pale hakaja e manušenge. Čerdam gava priučniko te šaj e nevi generacija aven edukatorija te sa averenge save mangen te bavinpe galeha. Te razumin te dženen sar te sikaven averen te borinpe pale hakaja manušenge. Gia te dženen i razlika sar te sikaven averen, kana tek den le ljubavno veza... Te šaj pindžaren o nasilje le piri mahala.

Iako hi dokazo kaj bajrol o brojo kaj hi nasilje pe romnja, pe terne, te le veza kaj maj terne manuša den. O nasilje inaj nikako tema le amaro drušvo, te delpe orba pale gua. Inajamen programija kaj e država šaj radin pale gava. But hi bitno kana e terne del le veza te dženen kvalitetno te avelen prevencija palo bijanovno fundano nasilje.

Ni trubul samo te dika o nasilje kj hi pe romnja te čuvra sar jek guravno čino kaj čerda jek isano/nasilniko, nego i aver sa talo sistemo kaj ni dikolpe aver nasilje te kaj den piri snaga kaj šaj dobina varso lo društvo, kaj žučarena le veza pašo bijanovno uloga te ponašanje.

O pojmo bijanovno koristisara sar te objasnisara e osobine te o ponašanje jek manušeng – e murušengo te romnjego. Gasavi ideja avel kaj hi birime.

kvaliteto, ponašanja, karakteristike, potrebe te e uloge „prirodno“ pale muruša, ali hi i nisave aver uloge te „prirodno“ pale romnja.

Isaja bijandon sar muruša ili žeskinje, ali isikon te aven muruš ili žeskinje te učin sar te aven cinone čavre ili čuvrija save ka aven kana ka barion le muruš ili žeskinja.

Sikaven len sar te ponašinpe te save stavovi te aven len, save uloge te so te radin, sar trubun te len pepete, sar te den vorba, te sar te ka te volin. Gua sikadno ponašanje hi kaj da muj bijanovno indentiteto te dikolpe. Lo vrijeme od kana barijon la sar ka da orba ili sar ka ponašisava. Kaj ka osjećisava te ka ava dio jek nardo/društvo. Rasa, savi klasa sam, sar hi amaro ekonomsko tan, baripe, savo pol hi amen – galea amen čeren sar te ava muruš ili rumnji te le savi kultura le jek vrijeme.

Gia, lenpe ili odbinmpe jek ponašanje lo društvo sar te avel normalno. Baro brojo društvo ni dikel kaj hi prirodno kaj saj avel aver čonde le gava tan.

Prema definicija tale Savjeto tale Evropa o rodo hi: društveno čerdino definicijapale muruša te pale žeskinje.

Gua hi društveno čerdino bijadno biološko polo, gua posebno sar razumnin po zadatak, sar te radin te so saj sa čeren o muruš te žeskinje lo javno te privatno životo.

Gua hi kulturološki jek definicija „femininosti“ te „maskulinosti“, te gua hi kaj menjilpe lo vrijeme te lo tan. Njamo/rod inaj samo društveno čerdini definicija pale romnji te palo rom, gua hi društveno čerdini definicija lo relacia o polo.

Čerdino njamo/rod astarel na isto sar 3 e moć, jer hi amen muško dominacija te romnjake osobine kana mora te ava maj tele, maj but lo životo. Muruš roda hilen na isti odnos pale snaga, jer hiamen murušengi snaga adrži Muruša te lenge stvarurija te lengouloga, ponašanje hi maj but respekto prema lende, nego rema e romnja. Sa maj but avel poznato lengi

karakteristika lo društvo kaj hi bitno, ale le kaj hilen pritisak tale murušengo polo: Murušengouloga ljape sar jek norma kaj hi bitno le politika, sar kana hi ponekad najnajmjerno kana radilpe pale polo.

Kana inaj jednako odnos le muruš te le romnja, onda hi ugradime le institucije, familja, lo pravno sistem te le so sa pačan... te sa e so dikelpe sar purikano, kaj hi normalno te marenepe e romnja. Nasilje hile ciljo te čerel te astarel kontrola pe piri romnji ili raklji. Ili te avele kontrola pe aver osoba.

**Svakone hile
pravo po
životo, te na
avel nasilje!**

MARIPE/NASILJE

Sar avel o nasilje, von šaj dikenpe tale but pogledo: kana hisano bijandol, kana hi nasvalo psihološke, socijalne te kultruloške. Goleske o nasilje povezilpe tale pojava sar kana hi agresivnost, frustracija, ma- terijalno i duhovno čoripe kana hi maknipe tale socijalno – društveno podrška, kana hi samo paglo le jek tan – marginalizacija. Kana hi lo bilačo rado, kana bavilpe e kriminalnim radoha. Kana hi le te ašunel talo rat – murdaripe. Kana dobil cinoni kazna pale nasilje. Sa gala stvarurija mora te lenpe le obzir te čerdolpe strategija pale suzbijanje te maknilpe više o nasilje. Hi, gava našti avel kaj nevo nasilje lo svijeto avel vo samo bango.

Talo nasilje hi kaj kana ni radin pravilno ni poštovin e manušenje hakaja, te koristin piri snaga te čeren šteta – prvo peče, averenge te savorence kaj živin.

Gava ugrožil isaneko životo, fizički, mentalno, socijalno te sar živin lengo integriteto.. leko lačipe, te sa sar razvilil po životo.

Naj bitno da li hi okrinime pe pete, pe aver ili pe savore, nasilje hi vada jek stvari lengo odnos medjulende. Odnos savo kasarelpe pala jek snaga maj bari o poverenje kasarelpe. **O nasilje uvijek hi kaj koristilpe e snaga te moc, pe maj slabo isano.**

Nasilje našti samo te dika pe jek stvari. Gua hi proceso save stvarorija desinpe le jek konteksto.

Nasilje čerelpe te povredilpe jek isano. Pale gasavo ponašanje hi duj stvarorija: E namjera te kaj pekel.

E DEFINICIJE PALO MARIPE

Nasilje le familja (familjako nasilje) označilpe svako dijelo kaj e snaga pekel isano, kana hile o seksusalno odnos, psihičko hi isto sar kana radilpe talo seksuasno nasilje, pshicko ili savo god te avel. Da li hi gua talo jek manuš ili rom kaj živil lenca ili kaj živisada maglal gua hi isto po (člano 3b, o Savjeto le Evropa: e Konvencija palo te na avel nasilje te čindolpe nasilje pale pe romnja te le familja, lo Istanbul, 2011).

Silovanje/seksualno nasilje Hi kana hilen svakako odnos, ali kana inaj dozvola ili kana ni mukel jek strana, ili kana tovel avere te avele bilo savo seksualno odnos ili kana tradel jek strana te aven len seks te gia... ili kana tovel jeke te del muj o trito isano, gua hi isto bango po (člano 3b, o Savjeto le Evropa: e Konvencija palo te na avel nasilje te čindolpe nasilje pale pe romnja te le familja, lo Istanbul, 2011).

Seksualno nasilje pale čavre značil kana hi isano odnos e ternenca ili čavrenca kaj hilen cinone brša, te kana traden len te čeren svašta lenca ili te motoven po tijelo ili te bišaljen pire slike. Posebno tale isaja kaj hi le familja ili katar hilen autriteto ili kaj hilen uticaj pe lende. stupanje u seksualne aktivnosti sa djetetom koje nije punoljetno, tj. ispod je zakonom propisane dobi za stupanje u seksualne aktivnosti; stupanje u seksualne aktivnosti sa djetetom, gdje se: koriste prinuda, sila ili prijetnje; zloropotreba od strane osobe koja djeluje sa pozicije povjerenja, autoriteta ilie čavre kaj hi len problem lo razvoj (OSI) gola slučajeve šaj aven but pare. (dik Lanzarote Konvencija pale zaštitia čavren talo seksualno naselje te kaj koristin len po člano 18, o stavo 1).

Kana mučin isano hi namjerno kana daravel isano, del la po znanje kaj pratila te daravel maj but (člano 34, o Savjeto le Evropa: e Konvencija palo te na avel nasilje te čindolpe nasilje pale pe romnja te le familja, lo Istanbul, 2011).

Zločin lo anav „lo často“ hi sa e akti nasilje te e sa e pretnje, hi tale Konvencija, le savo slučaj hi e kultura, običaje, e pačimata lo del te tradicija gua den muj sar: „o čast“ koristin sar opradvanje pale piro ponašanje te kana čeren mardipe pe isanurija. (člano 34, o Savjeto le Evropa: e Konvencija palo te na avel nasilje te čindolpe nasilje pale pe romnja te le familja, lo Istanbul, 2011)(člano 34, o Savjeto le Evropa: e Konvencija palo te na avel nasilje te čindolpe nasilje pale pe romnja te le familja, lo Istanbul, 2011)(člano 34, o Savjeto le Evropa: e Konvencija palo te na avel nasilje te čindolpe nasilje pale pe romnja te le familja, lo Istanbul, 2011)(člano 42, o Savjeto le Evropa: e Konvencija palo te na avel nasilje te čindolpe nasilje pale pe romnja te le familja, lo Istanbul, 2011

Mučil e romnjen te lengo polo hi kana činen e romnjengo polo pe bilo savo načino ili savo dijelo talo lako polo (člano 38, o Savjeto le Evropa: e Konvencija palo te na avel nasilje te čindolpe nasilje pale pe romnja te le familja, lo Istanbul, 2011).

O brako pe sila hi namjerno kana o baro isano magel te del lo brako e čavrenca maj cinone tale 18 brš. Pojmo „pe sila“ hi kana pe fizicko – manušengi snaga koristil te magle la/ili le (član0 37, o Savjeto le Evropa: e Konvencija palo te na avel nasilje te čindolpe nasilje pale pe romnja te le familja, lo Istanbul, 2011).

Seksualno uznemiravanje hi sa svako kana del vorba ili ni del vorba, gua isto značil kana koristil e snaga, posebno kana tovelpe dar lo isano, kušel, povredil le te inaj šukar atmosfera, sa te dobil o seks (člano 40, o Savjeto le Evropa: e Konvencija palo te na avel nasilje te čindolpe nasilje pale pe romnja te le familja, lo Istanbul, 2011).

Bičinen isanonen hi kana len isano, vozin, te tuden len pe sila – čoren isanonen. Te gua čeren pe sila te ni pušen, kohaven len te koristin pale svasta isanonen. Pale piro korist te toven len pe prostitucija te aver stvarorija. Posebno kana bičinen e dijelorija talo isano. (šaj dikolpe e Konvencija talo o Savjeto tale Europa pale protiv kana bičinen isanonen o člano 4a).

Kana pe sila tradel te čudel e beba gua hi abortus e romjanke kaj ni pušlela: pe sila, čerde lake steril-izacija. Isto kana čerdolpe e operacija te ni pušle la e romja, nego čerde pe piri volja sa te kanen tale la – te našti avela maj but čavre. (člano 39, o Savjeto le Evropa: e Konvencija palo te na avel nasilje te čindolpe nasilje pale pe romnja te le familja, lo Istanbul, 2011).

SA E OBLIKURIJA PALO MARIPE

Nasilje hi jek isano ili grupa kaj pe aver isano, akate ka dika savo sa nasilje hi:

Kana del voorba – gua hi kana isano kušel, marel srpdnja , pretilpe, marel srpdnja pale lete/late, vaknil pala le/la, marel sprdnja kaj hi čoro;

Socijalno – sar hi situacija le familja – gua inaj nasilje kaj marenpe ili kaj kušelpe, nego: Kana ni magen te bešen paše isano, kana čerenpe te ni diken e isano, kana den vorba svašta pale lete ili lata, kana ni den len muj te družilpe lenca... uglavno gua hi kana magel jek isano te ponižil te isto isključilč e isano ili jek grupa tale jek maj bari (barvali) grupa ili zajednica.

Psihološko – gua kana astarel isano le dar tale aver isano, kana dikel isano avere akenca te tovel leke dar, kana hi isano ljubomorno, kana isnao tradel avere isano te menjil ili del piri šifra pale e mail ili Faejzbuk ili palo pale telefono e šifra ili varso aver

Fizicko – kana ispidel, pagel, pekel, čičidel, čurun-del, pekel pala, gušil isano, čerel modrice po isano maj baro ili maj cinono, mudarel isano.

Ekonomsko – hi sa kaj ni del šansa te zaradil pala pete isano. Ni mukelte završil e škola, te malavel peče rado, ili te sa so zaradil lel lata ili leta.

Seksualno nasilje – Hi kana hilen svakako odnos, ali kana inaj dozvola ili kana ni mukel jek strana, ili kana tovel avere te avele bilo savo seksualno odnos ili kana tradel jek strana te aven len seks te gia... ili kana tovel jeke te del muj o trito isano, kana magell pe sila te diken porno film ili te aven len seks. Kana magel te marela ili marele, soke ni kamel nista lea ili laha.

ONLINE MARIPE

Ačive koristile jek but poznato alav kaj svako čive koristilpe kana den vorba po internet gua hi „bullying. Bullying“ hi termino kaj koristilpe sar te motaven o nasilje ili kaj zlostavil e čavren... ili kaj marenpe e čavre maškar pete. Delpe muj još vršnjačko nasilje – e čavre kaj marenpe maškar pete, ili sar još den muj gavaanav – e školako nasilje, mardipe po internet.

Goleke hi lo bullying leta ni toven nemamjerno ili slučajno (kana inaj želja te povredilpe aver isano), ali isano šaj avel povredime ili te avel lake lačavo. Ali ako nastavil gia te pisil agresivno, onda gua hi nasilje.

Pravo alav
pale bullying
le amari čib hi
kana hasal.

Le gava vrijeme sar nevo vrsta nasilje hi po internet (elektronsko) ili cyberbullying, kaj hi leki definicija – kaj bišalepe ili toven kaj dukal e isano ili pokvareno teksto ili e slike talo isano. Kaj saj povredilpe leko privatnost ili leko licnost. Onda von koristin gava kanali ili nisano nevo digitalno stvarurija pale komunikacija gua penda o (Ortega i sar., Willard, prema Popadić, 2009):

elektronske poruke kaj hilen bilače alava ili uvrede

Bišalen e pretnje le poruke

Bagaren averen ili toven kohajpe, sar te bagaren avere te isto povredin leko ili lako čast ili te motoven len lo negativno smislo.

Kana hi ucena te mora te del pire slike lange ili kana gola slike aven po inetrnet ili kana bišalen preko sms...

indiskrecija – gava hi kana motava avereki tajna, leke podatke te e slika, kaj inaj baš palo javnost te palo internet bi lako ili leki dozvola pale gua.

Kana kohaven po internet po anav: e nasilnici čerenpe kaj hi varko aver te gija gurudon pe avereko profiloili anav...ili leko lozinka po društvene mreže, sar te magen te poverdin avere ili te čeren svađa.

Najmerno kana tuden tale on-line grupe (talo forum, di- tale nisave radionice po internet ili varso slično).

O MARIPE PE ROMNJA

Nasilje pe romnja hi istorijski kaj inaj isto le muruša te le romnja – von naj jednaki, gova anda but diskriminacija le muruša te romnja. Goleke hi e muruša maj bare nego von. Holen moć te onda e romnja našti napredovnin maj but, te goleke hi but romnja crca kaj hilen e skola te but trpin o nasilje. Nasilje hi jek bari preperka lo jednakost te lo miro maškar muruš te žeskinja.

Deklaracija pale te maknilpe o nasilje pe romnja. Rezolucija le Generalno skupština UN 48/104 tale 20. decembro 1993; Pekinška deklaracija – e Platforma pale akcija 118. Štarto svjetske UN e konferencija pale romnja, Peking, 1995; Rezolucija 54/134 Generalno skupština UN 1999, kana lja UN usvojisada kaj hi 25. novembaro Međunarodno čive pale protiv nasilje pe romnja.

Nasilje pe romnja hi svako čino savo hi seksualno, ekonomski ili pshičko savo hi protiv laki volja. Nasilniko šaj avel o člano tale familja (o dad, o rom, o čavro, o pral, o kak...) ili nisamo prijatelj, šefo ili nisamo pinčardo... čaj avel i muruš kan inaj pinčardo lake. Važno hi te đenen kaj o nasilje šaj desiple savorijake romnjake, te o nasilje pe romnja nasti avel kaj hi bangi e romnji. Nego o patrijaho – purikano kaj e muruša hilen moć ili snaga maj but tale romnja. Nasilje pe romnja hi jek primjer sar zloupotrebin e muruša snaga te moć pe romnja. Nažalost, nasilje pe romnja hi više tale hiljada brša istorija, ni maknisa lja jos le amari zajednica, sa đī kana

Posebano hi često pinčardo nasilje le familja pe romnji kaj desilpe le rom te romnji.

Nasilje pe romnja, gua saj pena kaj svako tritoromnjitrpil nasilje le familja, lo brako da li hi zakonski ili inaj. Kana iskoristin piri snaga e muruša mislin kaj e romnja hi lengo rob ili sar kaj hi lengo predmet. Ali nažalost dok inaj uduvime voj dikolpe sar, „vlasništvo“ e dadeki, ali kana duvilpe la nidiken sar baržo isano, sar sposobno te jednako. Već ponovo hi „vlasništvo“ e romeki. Gava teksto magel te sikavel e čavren te ternen te na von gava ponovo čeren... le piri veza ili brako. Posebno kana ka barijon, te na aven nasilnici, jer gija lenge čavre ni ka aven nasilnici kaj ka maren pe da ili varka ka volin. E borba protiv familjako nasilje hi but paro, jer mislin e institucije kaj gua hi privatno stvari te kaj ni trubun te mišine pe le gua.

E kampanja Milijarda uštel pale nasilje pe romnja te čuvra održilpe pe svjetsko svako trgo ločitavo svijeto 14.februaro. svako brš <http://www.onebillionrising.org>

POLO TE O RODO

Polo hi sar bijandol. Gua značil kana e beba bijandol dikolpe savopolo – organo hile ili hila **P (sex)**. Jer muruše hi aver polo i gija aver čonde hi i romnja.

Ali, sar hi o isano le zajednica, o polo ne mora te značil kaj hi „ČISTO“ sar kaj bijandilo, nego sar o isano lekultura te lo društvo modelovanje malavelpe, ali sar i isano osjetilpe te le so maj but maladol.

Rodo (gender) sajte dikelpel sar socio-kulturno talo polo . Gua hi sar o društvo dikel soj hi muruš a so žeskinja. Vo astarel psihičk te kulturološke razlike le muruša te le žeskinje. Maj šukar sar gava dikolpe lo rodno uloge.

Ratlikatalo polo, o rodo saj te menjilpe talo vrrijeme te vo stalno saj te aver čonde ali sa zavisil talo jek drustvo. Kana da vorba talo rodno uloge, von saj zavisin talo religoijski, ekonsomski, kulturni, saj avel čak i politički.

Tale rodno alav ('Gender Issues') hi jek aspekt lo životu kaj e muruša te kaj e žeskinja. Gua hi bitno palo razvoj te palo lengo životu.

Polo

- Razlika talo muruš te žeskinja – lengo polo
- Razlike hi kaj nastimenjilpe
- Razlike ni minilpe lo vrijeme kulturaha

Rodo

- Društveno odnos le romnja te murš
- Razlike saj te minilpe
- E uloge minjilpe tokom jek vrijeme

Le amaro svijeto sa hi odvojime po „muruš“ te „žeskinja“: patave, o hape, e boje, so ka radillo životo. ... Na samo gava kana hi u pitanju podijela, radilpe kana hi i moć lo društvo. Galeha sa sam saglasni sar društvo. „struktura“ te gua la sa gotovo, a socio-ekonomske razlike prihvtisara sar „prirodno“ te gua našti menjilpe. Ali gava na te bistra:

- Rodno odvojime anel isano (muruš te žeskinje).
- Rodno odvojime ni del svakome iste šansce.
- Rodno odvojime hi povizime e nasiljeha.

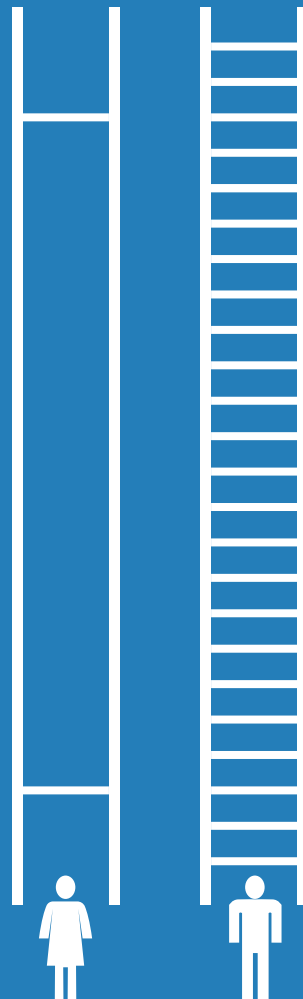
Seksizam hi sistemo te praksa pale diskriminacija po polo. Seksizamšsaj dika sar kaj pača kaj e murušen hi maj bari privilegija nego e romnja. Gia o pojmo seksizam hi sar negativno e predrasude pale romnja, te diken la sar seskusano biće kaj o muruš. Sar gava dika e romnjen ni diken sar normalno biće. Murušen diken sar lačo biće te gia e murušen hi maj bari privilegija nego e romnjen.

Seksizam javilpe pe različito nivoima, talo privatno
đi kaj institucije. Ali sar i bajara e čavren sar te
ponašinpe, gua hi jek način seksizam astarelpe.

Mizoginija hi termino kaj inaj lače pisime, ali insti-
tucionalno hi podržime neprijateljstvo te mržnja pe
romnja. Mizoginija hi sar jek ideologija kaj astardol
tale predrasude te le stereotip talo „bilače romjata!
Sa gava hi pisime ili pende lo javnost te lo privatno
životo, sar te maren sprdnja te den bilače vorba tale
romnja. Gua but anel nasilje pale romnja, goleske
anenpe von lo bilačo položaj. Mizoginija čerel o patri-
jarhat sar jek sistemo pe romnja, te gia hilen oprava-
danje pale zloupotreba lako tijelo. Sar na primjer
pendolpe kaj hi e romnja maj slabo polo, ali gua
značil sar „opravdanje“ kaj saj koristilpe e romnja, te
na čeren e škola te zaposlinpe, te na aven le politika
te gia...

Mržnja te o
neprijateljstvo
pe muruša
delpe muj
mizandrija

MARIPE LE VEZA

Nasilje maškar terne ljubavno le veza hi sistemsko kaj magel te avela / avel le kontrola pe po part-nero/partnerk-ah<http://www.onebillionrising.org>

Posljedica hi kana inaj isto ravnopravnost maškar muruš te žeskinja.

Maj but gava disilpe le:

- Kana samo mislil samo pe jek pravco – so šaj radil o muruš a so šaj e žeskinja.

- Kana but čene ili institucije (e pačarde, e centri palo socijalno rado ili nisave aver institucije), čeren o nasilje pe romnja, a len hi bari.

- Kana ni kaznin pravilno e nasilniko savo mardape te čerda nasilje pe romnja, inaj pravo kazna pale gava čino.

Sar počnilpe o mardipe le veza:

- Kana zuravol o muruš, branil e romnja, čerel kontrola te gia mutavel piri snaga.

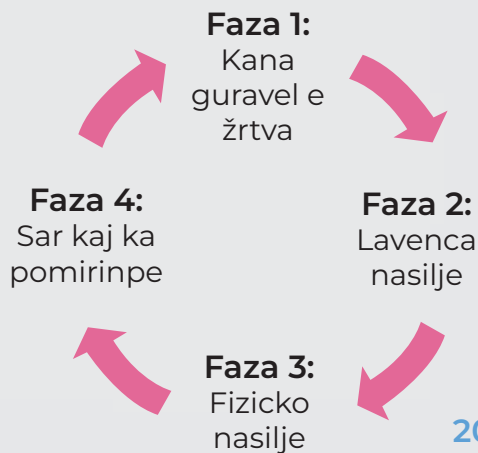
- Sar ponašilpe o nasilniko – vo but vaknil čerdol zuralo, marelpe, branilpe gia sar kana magel te marelpe. Nasilniko magel te avele kontrola talo nasilje.

- Medeno čon ili pomirenje kana već čerda nasilje ili marda. Nasilniko šaj osetilpe krivo ili te avel leke lačavo.

Vo izvinjilpe te šaj avel nježno. Te vo obečil kaj više ni avel nasilniko te gua ni ka ponovilpe. Te počnil te opravidilpe sar aver kaj holjardele ili po rado ili le škola. Sar kaj seja leko „bilačo čive“ onda činel nisavo poklon.

Lo nevo vrijeme e raklja ili žeskinje povjerin kaj gava seja samo ispad ili greška kaj disisalja. Denpe guči save šukar trenutkurija seja len maj maglal te gia bistren so seja. Te desisalja ponovo o nasilje ili mardipe, ponovo sa vartilpe lo krugo. Gua hi kana hi isano manipulator te nasilniko.

KRUGO LO NASILJE/MARIPE

E KOHAMATA TE ČINJENICE

Maripe le veza hi čino ili kana pretinpe e nasiljeha. Gua šaj avel kana mardolpe, kušelpe, napadil ili emocionalno maripe trpil. Gua šaj te avel i seksualno maripe

Maripe šaj čeren jek ili u dujto partnero le veza. Šaj ivin zajedno. Palo maripe ni postovil e granice: lo vrijeme, tan, seksualno orentacija ili bilo varso so šaj sprečil gava maripe/nasilje. Gava šaj avel le familja, lo društvo te gia dalje.

Gia, e terne manuša kaj barijon le familja ili kaj bajaren len aver familja, le save šaj dikel o nasilje. Von kana barijon isto aven agresivni te nasilniko. Posbeno kana hi le veza ljubavvno. Jer i von seja sar čavre žrtva, te gia i von postavin nasilnikorija.

Kohajpe: „Me sem jek, sa averen hi šukar veza“

Istina hi: Maj crca 20% romnja hilen iskustvo palo nasilje/maripe le obrazovanje.

Maj but o maripe desilpe e čuvrenge, romnjege te sa e kaj hi žeskinja: Tu naj san korkore!

Kohajpe: „Gava ni ka disilpe...!“

Istina hi: Nasilje ili maripe hi o krugo tale lete.

Desile le trito faza:

1. Faza vazen e tenzija, kaj šaj avel crca svađa ili kaj pretilpe.
2. Faza hi kana mardol, kaj čerel: Pekel, ispidel, kušel,
3. Faza kana čan po „medeno čon“, kana izvinilpe kaj ni ka čerel više...

Istina hi: ako desisalja o maripe/nasilje gua hi kaj ka desiple ponovo. Rijetko šaj avel kaj samo jednom desisalja, te vise ni desisalja.

Kohajpe: „Gava inaj pravo maripe/nasilje, me naj sem mardi“

Istina hi: ispidol, asal lata,odbila, marel sprdnja lata, ni mukel la lo foro bi leko alav kana penel. Sa gava si maripe/nasilje.

Kohajpe: „Vo samo gia del vorba, samo šalilpe. Vo gava nikada ni maka čerel.“

Istina hi: Vorbaha kana kušel, von partner/ka hi slabo. Te gia ni poštovil la/le. Sar kaj penel „ Nisavo koristo tuta“ „Sar ljan gia pe tute?“ ... Soke hito o šoro?, soke ni misli če guđaha.

Kohajpe: Gava inaj familjako maripe, jer inaj sam zakonski lo brako“

Istina hi: Maripe/nasilje šaj desilpe lo bilo savo vrijeme. Šaj avel još maj gore kana ni pinđarel le maj zgono. Jer gia šaj mudarel la... svako čive maripe e romnja trpin.

Kohajpe: „Gava hi murni doš, me le holjarav, pa onda vo vazinavol te marelpe manca“

Istina hi: Nasilje maripe nikada inaj čiri doš, tu naj san bangi pale varkako ponašanje.

Kohajpe: „Pendem kaj ni čerav više!“

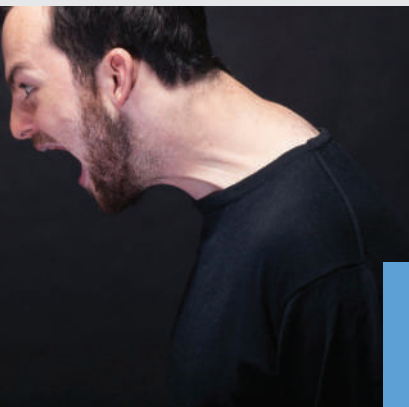
Istina hi: Nasilje/ maripe, šaj počnil tale jek alav, ispidel, marel sprdnja, guva saj svako momento te aver maripe.

Istina hi: „Gua inaj murni veza, inaj murno te mešima. Ni magav te murni amalinka holjavol pe mande...“

Istina hi: Le maj bare puvija tale jek prosjek 25romnja/žeskinje magen profesionalno pomoć, ali isti den vorba pe drugaricama. Možda i čiri drugarica.

Kohajpe:“ E raklja/čuvra/romnja nikada inaj von nasilnik, von hi nežne soke hilen žeskinjako polo

Istina hi: i raklja i romnja šaj aven nasilnik, posebno kana hi isano slabo lenda. Ali ipak ma but tale 75% hi e žeskinje trpin onasilije/maripe tale muruš.

KANA HUHADOH TE SO HI ČAČE

"Kana hi ljubomorno odna voli tu". Huhadoh!

Ljubomora hi kana ni pačah ku isanoh kana san leha ane fijasavi veza.

Gija, kuva samo mutavel kaj ni voli ni pe, kaj daral, a e dar anel e marimata.

"O maripoe ačel kana inajsen ane veza" Huhadoh!

čačimata hi kaj o maripe ni ačel kana i e veza.

Kuva hi još jek razlogo kaj trubuh te našeh kulehtar so šaj majanglal.

"O maripoe hi samo ke bisikavne te čore insaja" Huhadoh!

Marimata hi kaj go kameh, gači go te hi o isano sikado ili pindžardo. Majbut e marimata avel ane "lačhe" familije te kute majbut i gurudol pe, katar e dar te na kasaren po muj.

„insano kaj čerel o maripe averehke, sar kaj hi pe partnerohke, ka pućinel kuva so ćerdah.“

Ćaćimata!

E nasilnikujra biron te aven gasave. E marinde naćti avel bange kaj vareko mangel te marel pe

„E marde dobisarde so trubun jer von roden kuva" Huhavimata!

Ćaćimathi kaj niko ni mangel te avel mardo. Svako hi le pravo te na ųivi ane dar.Kula kaj mangel te marenpe ųaj ćeren te na aven gasave.

"Te poćtovih će partnere, kuva hi kaj nikada ni holjavoh pe le" Huhavimata!

Svako ųaj holjavol te aćilah lehke te mutavel sar osjećipe. Sasto hi te mutadol sar hi lehko ćefi paće e insaja paća leh.

"Te avilam strpljivi, pherde volimata, o partneri ni ka avel holjariko" Huhavimata!

Kana go ka avel len te maren von ka meren pe.

"Marimata ane veza hi kaj naćti kontrolići pe" Huhavimata!

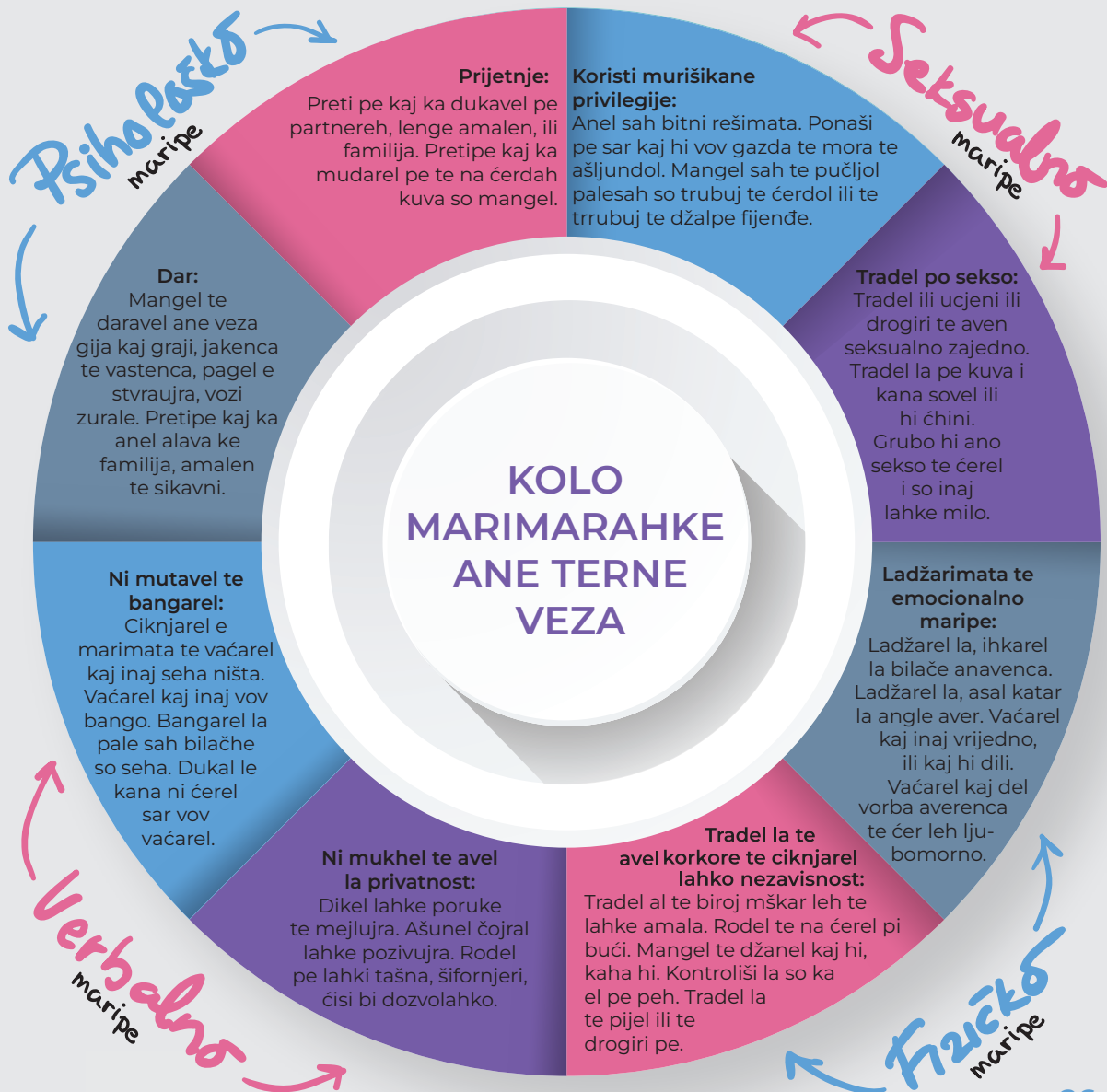
Svako marimata ane veza hi te kontrolićipe e dujto rig te te aćhadol so ųaj majbut.

" Kana mange te prijavih e marimata, mora te aven tu modrice, psuhićko marimata naćti dokazih" Huhavimata!

Psihićko sastimata hi bitno svakonehke. Agasavo maripe anel o isano te na poćtovi vov peh, anel ane depresija, ćidinjavol ane peh, kasarel pi zor te ųaj anel o vah pe pehKuva ųaj dikljol E marindi ųaj pe jak avel zurali ali trubuj te del vorba sar hi ane gući, te naklah o psihićko maripe. Ane specijalni timujra pale marimata hi strućnjakujra kaj ka pindćaren akaja vrsta nasiljohki.

KOLO MARIMATAHKE ANE TERNE VEZA

SIGNALUJRA MARIMATAHKE ANE VEZA

1 ikhardon bilače anav-
enca (dilije, idiote) angle
averenca

2 ljubomorni hi but pe
amala.

3 dujto strana brani leh te
malavel opravdanujra
angle aver.

4 ano svako vakti pratin pe
te mangel te džanen
stalno kaj hi.

5 kasaren pe živcuja ,
pagen e stvarujra kana
hi holjariki.

6 arakhen te na holjarel
len.

7 but avel kaj odustanin
katar kuva so čerena
majanglal, te iklen pe
amalenca ili kaj čerena

8 manin po fizičko izgled,
kuva šaj avel znakuja
depresijahke kaj mutavel
kaj hi verbalno maripe.

9 huhavel katar hi e čindi-
mata te kaj hi pekli, a e
vorba sar avilh dži ke
kuva našti pačalpe.

ŽRTVA? KANA ŠAJ VAČAREH KAJ TRPIH O NASILJE ANE VEZA?

- Da li daraha katar čo partneri?
- Da li darah te vačareh savi hi či guđi će partnerehki?
- Pravdih lehke/lahke navike kaj hi bilačo prema tu?
- Darah kaj mangel te marepe averenca?
- Da li peklah tu vasteha, prneha, ispidijah e stvarujra pe tu?
- Dikehtu će amalenca ili familijaha jer hi vov ljubomorno?
- Brani tu te ikleh ano foro bi lehko?
- Preti će kaj ka mukel tu te avah tumen seksualni odnosujra?
- Darah te vačareh lekhe kan nikameh seksualni odnosujra?
- Tradel tu te aven tumen seksualni odnosujra?
- Hi bimoko kana hi le seksualni odnosujra tuha?
- Mora te pravdihtu lehke kana ikleh avri, kaha ikle, kahke bišeleh poruke, ko lajkuvi će slike...?
- Vačarel kaj džah averenca, kaj flertuvi te kaj hi tuseksualni odnosujra??
- Bi lehki dozvolahke našti ikleh niđe pe bući, sikavni?
- Te n javisaljan pe poruka ili pozivo simnji pe tu?
- But hi grubo kana hi gućehke kaj šaj ačeha kamni?
- Tradel tu te čudeh te ačilan kamni?

- Gurudoh ane ku veza, ladžah te inaj san zgono će familija-ha, amalenca seb lahtar?
- Rodel tutar te dokazih leke kaj voli leh/la gija kaj ka del čo pasword katar čo fejsbuk profilo?
- Provjeravi e poruke pe čiro telefono?
- Ciknjarel te ladžarel o fakulteto kaj birosrdan, či bući ili će planujra angle?
- Ane veze ke isti polujra vaćarel će kaj inaj sam kuva te kaj san strejt?

NAPOMENA: Anen ane guđi ka sah so vaćardam upre avel majbut e ženskone stranahke kaj hi majbut žrtve ane veze!

SOHKE AČHELPE ANE NASILNO VEZA

daral pale pe
paše kaj vov
pretija pe kaj ka
marel te
muklah le

gućahke hi kaj šaj
promeni le te
aćilah leha

bangarel peh te
vaćarel pehke
kaj gija i trubuj
lahke

gućahki hi
kaj inal gija
bilaće ane
ku veza

ni mangel te niko
ni dźanel andar
kuva, ladźal te
gućahki hi kaj hi
maj cikni
averendar

gućahki hi te
šaj laćhardah ku
veza kaj ka
lel la

voj misli kaj
trubuj te
arakhel ku
veza

daral palo po
źivoto

daral te na
mutavel lahke
slike ili videujra,
ta na vaćaren kaj
hi lokhi žeškinja
ano pero

kana nakel lehki
agresija, avećl laćho
vakti kana hi sah laćho,
kan hi vov laćho prema
late misli kaj nika
ponovipe, ni ka marel
la te kulehke
aćel leha

voli le te dikel
samo lehki laćhi
rig

gućahki hi kaj
lahko partneri
našti źivi
bi lahko

AKAVA NI TRUBUJ TE AVLE TUČE

- Ačeh angle cí soba te deh vorba će amaleha ano studentsko domo. Avel čo partneri te holjavol pe tu. Gućahko hi kaj flertuvih avereha. Gaći hi holjariko kaj mislih kaj ka pekal tu.
- Ane aver foro sen. Tu vozih te kasaljen po dron karing o bioskopo. Čo partnero sa majbut holjavol. Mange veselih lea vov parol te vaćarel će "Tu ništa ni džane, nisoške inaj san".
- Ačeh ano kafíci će amalinkenca. But san nervozno jer vov hi palo šanko te but pijel-a džaneh kana pijel ni džanel so ćerel. Jek purano amal pašol će te pućel pe tuha. Čo partneri praste te ispedel tu po zido. Tu daraljan gaći kaj ni džaneh so ka ćereh.
- Če partnerohke hi lahko rođendan te tu ćindan lehke poklono. Misilih kaj ka avel lehke milo. Badijava, vov hi holjariko pe tu kaj ni ćindan lehke vareso aver. Čudel ku poklono te graji pe tu: " Sohko ni džaneh kaj mi pureani raklji dela ma stalno isto!?".
- Araćhi tu te to partneri seha tumen bari svađa. Peklah tu. Ađive hi anglo ću udar e luludenca. Još jek drom, vaćarel kaj kuva ni ka ćerel majbut te te na deh vorba nikahke. Gija vaćardaha i majpal-uni drom. Pućeh tu gaći ka drom ka vaćeral gija " Ni ka ćerav kuva majbut".
- Halen tumen. Ni džaneh ni sar počnisardah. Sah smirisaljah te vov mangel te avel tuha intimno, a tuće inaj nisoške jer akana hana tumen. A vov vaćarel će : " Pale e holi hi maj gugleh".

AMALA: so šaj ćereh te ći amalin hi ane mardimata

- Av paše la te ašun!
- De la vah te pindžarel e marimata, i ku majcinone oblikujra.
- Istar lahki zor.
- Na sudusar la! Na de lahke vorba so trubusardaha te ćerel no sikavla prvi korakujra te avel dži ko rješenje.
- Sikaven so te sar te ćeren ane agasave situacije.
- De la vah sar te iklel andar kuva.
- Da la ćo vah kana ka iklel andar ku veza.
- De la čaće informacije so hi marimata, sar te iklel andar kuva, kahtar te rodel pomoć, sar te koristi e kontracepcija...
- De ćo vah će amalinkahke te malavel grupe/organi-zacije kaj šaj pomožin.
- Kontaktirisar PRIMA te sikoh sar te kana te ukljućih tu ane amare programujra pale vršnjaćko sikavimata andar e oblastujra katar e prevencija pale marimata.

MARINDO/MARINDI

- San tu but ljubomorno ili sam but posesivno?
- Homa holjavoh?
- San agresivno kana pijeh ili ha e droge?
- Mangeh te ladžareh, ciknjareh će rakleh/raklja?
- Pegeh lehke/lahke stvarujra, čudeh len pe la/leh?
- Pekeh, vasteha, prneha, ispedeh ili averečande leh/lah kana san holjariko?
- Vaćareh kaj ka mareh ili mudare lah/le ili fijekah lenge pašeh?
- Tradeh la/leh te aven tumen odnosujra gija daraven len te daral te vaćarel NA?
- Vaćareh kaj ka mudareh tu tut te muklah tu?
- Rodeh te mutavel kaj seha kana inaj seha tuha?
- Stalno guridano rode so ćerela te ikhareh le dikeh so ćerel?
- Vaćareh kaj seha averenca/avejraha?

SO TE DIKHLAN KAJ ČO AMAL HIMARINDO ANE PI VEZA?

Majbut čavre kana ćerem marinipe ni diken pe gija. Vaćaren inaj kuva von te ni ćeren varesavi bari bući kulehtar. But džene vaćaren kaj inaj seha ozbiljno. I tumeje šaj ćerdol kaj tumato amal/amalin saj avel marin-
do.

Kana den vorba agasave osobenca anen pe guđi vareso so šaj pomožin tumen:

- Vaćaren čačeh so diklen te so haćaren.
- Vaćaren lahke/lehke kaj ni aćen rahati samo te diken so ćerdol pe te lije gija angle te ćeren.
- Ćeren te anel ane guđi kaj hi odgovorno so ćerel te kaj šaj džal ano phandipe.
- De leh vah te pomoži le fijeko, ane sikavni, stručno pomoć, del vorba fiojekaha ane kah paćal.
- Vaćar lehke kaj ka aveh paša leh te rodel pomoć. Stručno dženo ka pomoži le gija te sikol te kontorliši pi holjarimata kaj anel lehke te haćardol baro. Ku stručnjako šaj sikavel le e bilaćimata rešavi e vorbaha te te na haćardol holjariko.
- Vaćar lahke/lehke kaj aćilal tuće dži lahke/lehke te kaj paćah kaj šaj ćerel te laćarel pe te na avel marindo te holjariko.

Vorba e
amaleha kaj hi
holjariko inaj lohke,
ali hi čaći,
iljehki bući čaće
amalimatahke.

SIGURIMATA E ČUVRENJE

Le te ano čo telefono thov o numero e poraljengo, lokalno SOS telefonohke, Primahko te avere grupengo te organizacijengo kaj istren e žrtven e marini-mahke ane veza.

- Paća ane će instiktujra: te haćareh kaj vareso tasavel tu, muk le.
- Te sumnjih kaj mangel marel tu, na te aćeh korkore leha. Dogovoriso će amalenca fijesavi šifra te dżanen kaj trubuj tu pomoć.
- Nek avel tu fijesave love, te trubusarde tu irih tu ćere e taksaha. Na te mukeh te maknitu katar će amala.
- Pindżar će partnere će roditeljenca. Na guruv te mardah tu. Kuva pale šaj avel. Vaćar će roditeljenge, amalenge, poraljenge...
- Te haćardan kaj šaj avel pale javisar e Primahke te aven tu laće informacije te istardipe lendar. Pe amaro sajto šajmalaveh obrasco palo konsili.
- Na muk će part te kontroliši ćo životo sar leh pe tu, so ćereh, savi hi ći bući etc...Sah kuva dżal dži kko majbaro amripe.

SILOVIMATA ČAČIMATA TE HUHAVIMATA

Kuva so hi pe bilači guđi: "E lače čuvren koni ni silovi."

Čačimata: Silovimata šaj avel e čuvrahke/romnjahke gači god hi la brš, so lijah pe pe, sar hi šminkime, sar izgledi, sar živi, savi hi la sikavni, kahtar hi te kahki hi.

Kuva so hi pe bilači guđi: "E čuvri našti avel siluvime te na manglah voj kuva."

Čačimata: Kula kaj silovin majbut hi zurel katar e žrtve. A e čuvri te ni mardahpe kana hi siluvime kuva hi andar e dar te na marel la majbut.

Kuva so hi pe bilači guđi: "E čuvra dikhen ano suno te aven siluvime. Von mangel te aven siluvime"

Čačimata: Čuvra ni kamen te aven siluvime. Mangel kulen kaj kuva čeren aven kaznime.

Kuva so hi pe bilači guđi: "Silovatelji hi nasvalo, seksualni manijako"

Čačimata: Silovatejlja hi seksualno normalni manuš, inaj dile. Ano cikno procento inaj gija.

Kuva so hi pe bilači guđi: "O silovatelji ni čerdah kuva gija no seha ili mato ili drogirime"

Čačimata: Silovatelji mangel te dominiri. Vov lel pi zor te čerel so mangel. Često hi ženime manuša kaj hi len obični buća te redovni seksualni odnosujra.

Na nikad te bangareh e žrtva so seha lahke.

Kuva so hi pe bilači guđi: "Von siluvin kana hi seksualno uzbudime".

Čačimata: Silovimata hi majbut polokhe planirime te lačarde.

Kuva so hi pe bilači guđi: "Silovatelji ni pindžarel pe žrtva".

Čačimata: Silovatelji obično lače džanel pe žrtva.

Kuva so hi pe bilači guđi: " E silovateljonen hi jagale te ni den but vorba".

Čačimata: Silovatejlja koristin e zor, handžari ili jagale sar daravena e žrtva te ćeren pi bući so naumisarde. Silovanje hi često paše but holjariki alava te šaj traji sahatonenca.

Kuva so hi pe bilači guđi: "Muruš našti avel silovime".

Čačimata: I e muruš šaj aven pe meta e marinimatahke., katar e majphure muruša te pedofilujra.

SUMNAKUNE PRAVILUJRA KANA HI E SULOVANJUJRA

1. Homa te prijavipe e poraljenge.
2. Na najiv kana džah ke poralja. E čuvri te lijah pe pe aver šeja a na kula kaj seha pe la kana seha mardi, trubuj ku šeja te iđardon te len pe e dokazujra. Te najili, majlačhe hi te džalpe ane poralja te prijavipe kuva.
3. But hi važno te ćerdon sah e pregledujra, dikljon sah e povrede te ćerdol o vaginalno pregledo.
4. Važno hi e čuvri te ano roko katar e 72 sahata lel e pilula te na ačel kamni.
5. Važno hi e čuvri te ćerel o testo pe Sida, po roko katar e šov kurće, pe trin čhon dži ke brš djive.
6. Trubuj e čuvri te malavel manušeh kaj pačal lehke te, te mutavel lehke sah so seha. Kuva šaj avel fijeko katar lahki rig ili fijeko andar e ustanova ili organizacija kaj del la pshiloško istardipe. Te na dijah vorba andar kuva, ni ka sastol lohke.
7. O izboro ko ka pomži la katar e ustanova ili organizacija kaj del e psihosocijalno istardimata trubuj te dikljol da li hi ku osoba kakhke šaj pačalpe. Trubuj te dikljol da li seha la majnglal fijesavo iskustvo kana ćerdolpe e bući e čuvrenca kaj seha silovime. (e čuvra trubuj te del pe vorba e respektoha, sar bari kompletno ličnost a na te dikljol prema la samo pe kuva so naklah).

8. Otpori inaj samo kana samo mardahpe leha, kute hi i odbra-na sar kana rovel, kana moli, graji, ikarel,čuti katar e darte hi gučahki kaj ka kuva istarel la džuvda dok traje o seksualno maripe, te kuva te mukal ka džuvda te džaltar.

9. Ni postoji "me vačardem lehke kaj šaj". E čuvri kaj seha la seksualno maripe, a uspisardah te ačel džuvdi tale prijetnje pala la, lahke amala, lahki familija.

10. Ano iskazo ke poralja e čuvri trubuj te mutavel sah, so čerdah, alavenca, vastenca, save seha pe lahki guđi iđarela ke kuva kaj hi ano opasnost pe lahko životo.

11. O silovatelji te prijetisardah kaj ka mudarel, e čuvri trubuj, gija sar šaj, te mutavel kaj seha spremno kuva te čerel.

12. Kana e čuvri našti anel ane guđi so seha ili fijeso ni džanel, gija i trubuj te vačarel ni anel ane guđi ili ni džanel.

13. O postuoko ke poralja te tužilaštvo kana čiden e dokazujra hi baro te lungo, trubuj but zor te e čuvri trubuj te avel spremno pe kuva, kulehke trubuj te avel paša la fijeko ane ka proceso (šaj avel dženo andar lahko phero, ustnova ili organizacija kaj istaren la pale socio psihološko istardipe).

14. O manuš kaj seha le marindipe šaj del po iskazo gija kaj ka snimile, gija kaj ni trubuj te ponovi le majbut droma. Gija našen katar o fakto kaj ni trubuj pale te nakel sah e trauma kana mutavel pale so seha.

ANE LAČHI VEZA HI:

•**Paćimata**- svako šaj računi pe istardimata i ane lače i ane bilače trenutkuja.

•**Poštovanje**- SAh diken jek jekhe isto, istone potrebenca.

•**Uvažin tumen**- svako te uvaži ukule avere kana hi po drom dži ke piri ciljuja te kana hi lahke phare.

•**Te ače pala će odluke**

•**Savore te anen tumare odluke**, kana god šaj.

•**Putardo mutavime sar hačardon** - sah šaj mutaven tumare brige bi darahke te na asan lendar.

•**Aktivno ašunipe** - sah hi len vakti te mutaven so hi len, te te ašunen ukuleh te anen ane guđi so vačaren.

•**Istaren sar amalen ane kuva so interesuvi len** - (sporto, hobi) kaj inaj ane veza.

•**Istardimata kaj inaj sah jek** - e isaja kaj hi ane veza ni len te menjin jek jekhe.

ČE ČAČIMATA ANE LJUBAVNO VEZA

ČAČE HI TE ŠAJ:

- ikhare će rakle te iklen
- te na ikle te na kameh
- te avel tuha čače te te pošтови tu
- te aven tu će amala
- te vačareh će partnerehke kana mange te avel tuha paše
- te na avel tuha paše
- te vačareh na kana go kane te hačareh
- te ćereh o raskido
- te aveh manca gija kaj sam isti
- te na aveh leha intimno bilo sohke
- kana raskinih, malaveh avereh te aveh leha
- te na aveh žrtva ane veza kaj hi marinimata ni katar ukuva ni katar o raklo kaj san akana.

DISKRIMINACIJA PE LGBT MANUŠA

Andar o maripe te diskriminaciji pe LGBT manuša ane amaro phero pa sah lenge nivoujra inaj dovoljno putardi vorba, a korkore kulehke ane praksa našen ameje e rešimata pale specifični potrebe pale len.

Kana dikah sah e istraživanjura avilam ko zaključko kaj hi o seksualno maripe kute te kaj hi jek katar majbut čerdino maripe te diskriminacija pe manuša kaj hi avere seksualnoni orijentacija ane sikavne, osnovni te maškarune. Akava mutavel kaj trubuj te anelpe programujra katar e prevencija maripe te diskriminacija pe manuša kaj hi avere seksualnoni orijentacija ane osnovni te maškarune sikavne. Lače rezultatujra šaj andon kana ka čerdol buči maškar e kula kaj čeren (marinde, žrtve, čavrenge diklipe e marindenge) te pašenge (e nastavnikujra, roditejlja, e državni ustanove te e medijujra) ano maripe ane sikavne.

Homofobno marimata pe LGBT populavija hi pojmo kaj istarel majbut homofobno marimata kaj hi len posljedica te maciknaren manušengo poštovanje, lengo sastipe samo kulehke kaj hi kaj hi pindžarde kaj hi lezbejke, geujra ili biseksualcijra.

Homofobija/bifobija

Dar kaj inaj racionalno , mrzipe, anglune bilače guđa ili diskriminacija karing e manuša kaj hi ili mislipe kaj hi homo/biseksualno orijentacija. Homofobija te bi fobija hi politički terminujra kaj hi isti sar: rasizmo (mržnja karing e manuša kaj inaj parne) seksizam, mizogonija(akj mrzin e romnjen), ksenofobija (mrzin e dasen)etc...

Heteroseksizam

Stavo kaj hi lači samo kuja orijentacija. Heteroseksualizam majbut ispoljavipe kaj ni kamen te džanen andar e lezbejke te geujra. Npr but hi lila kaj ni den vorba andar o ljubav maškar isti polujra.

O pero ni istarel te ignoriši sah so hi averečando seksualno živoptno stilo katar o heteroseksualno anel dži ko stresno faktori ke lezbejke, geujra te biseksualni manuša trubun te naken svako điveh. Ku perehki faktujra hi kaj inaj but čačimata te arakljipe ke sastimahki bilačimata, ni istaren e veze ke maj phureder parujra... Ka perehki faktujra ni maren samo LGBT manušen mo i ternen, kana e alavenca te marindo ke LGBT populacija čerel bilačimata ane sikavne, našimata andar e sikimata, našimata katar o čer, kaj pijen te drogirin pe, mangel te mudaren pe te gija...

MJERE KAJ E SIKAVNI TRUBUJ TE ČEREL KANADIKEL KAJ HI RODNO TE ČAVRANI MARINIMATA

Kana avel dži ko čavramo maripe ane sikavne ane Crno Gora, so von čeren, save hi krokujra, so trubuja te čeren vačardo hi ano upustvo kaj iklistah andar o lil "Škola bez nasilja sigurno šolsko okruženje". Ka krokujra hi čerde ke sah marinipe kaj e sikavne šaj diken, a sah hi škurime kute, vačaren amejje andar o Ministarstvo e sikavnahki.

Škola bez nasilja,
sigurno šolsko
okruženje

Ano upustvo vačardol kaj hi odgovorno pale prijava marinimahki obavezno! Akava maripe hi le prednost angle, sar kaj vačaren, profesionalno arakhimata e tajna te arakhelpe e čavrengo sastipe, lengo životo ili mentalno sastipe. Kuva anelpe kana hi informacija kaj hi o čavro mardo. kana avel dži ke kuva, e sikavni čerel sikavno timo te arakhen e čavren katar e marimata kaj čerel e urpava e sikavnahki (direktori/ca), stručno saradniko nastavniko, kaj hi ane vorba e čavreha (učitelji, razredno, vareko kahke o čavro pačal). E uloga e timohko hi e bučernenge majlokharrel e procedura kana hi e gučahki kaj e čavre hi marde.

Čerdol sikavno timo

Ano dogovrimo vakti (duj drom čoneha) maladol o sikavno timo te dikel e podatkujra kaj ande lenge, formulajra anda e slučajujra e marimata. Kute diken save hi marimata hi ane guđi.

diklope savi hi marimata

Gija gaći hi registrovani droma ane sikavni, kaj e stručno služba čerdah e čavrenca korkore dikljolpe savi hi marimata. Te hi e čavrano maripe (hanpe, marenpe e vastenca, roden love te gija) čerdonpe mjere save ka anen angle.

Po nivoo e sikavnjahki. Čerdon ciljni , tematski radionice (zujradon e odeljenohke kohezije, istardimata averečandengi, kovli vorba)

Čerol bući e ciknone grupenca (čavrikani istardimata, kaj trubuj te lačarej određeni bilačimata maškar len) čerdon e oblastujrasave metode te tehnike istardimatahke kaj trubun e čavrenge te onda čerdol jekvarni bući. Lačardon buća e roditeljenca (tematski sastankujra e roditeljenca, radionice, jekvarni istardimata) Čerdon e mjere pe aver institucije.

Stručno služba e ustanovahki del vorba e čavreha (paše o roditelji) te čerel izvještaji. Te hi maj phare slučajujra kaj čerdile ane sikavni, e uprava ikharel e hitno služba/ drabarne, ili e poraljen (predstavniko e sikavnjahke kaj trubuja te avel člano e stručno službahke, te avel kute o roditelji/staratelji).

Timo pala e arakhipe e čavrenge katar o maripe ili kuva kaj mutadol sar bilačardo ponašanje zujraled lačardo psihosocijalni džangljimata, trubuj te lačardol e bući maškar e timujra e sikavnjahki te Centrohki pale socijalno bući.

Služba e socijalno arakljipe trubuj te čerel Plano istardimahke kaj anel psiho socijalno istardimata, mjese sikavne resljimata (dopunsko nastava, čerdimata korkore e čavrenca te gija) Pe sah diken so čerel o čavro pe majbaro vakti. Centro palo socijalno bući hi kute kana hi majbari marimata, a e sikavni reši cikne svadje. Sikavni bišalel Centro palo socijalno bući te hamipe kana pale avel pe određeno ponašanje e čavrenge kana iklel andar e granice katar o lačo ponašanje.planirime te čerdo guruvime processo mangel e istardimata bućengi katar e sikavipe , dijagnostičkopostupko, tretmano katar e mjere socijalno arakljipe.

←
bući e ciknone grupenca

←
dikvorba e čavreha

←
javipe e Centrohke palo socijalno bućipe

←
čerdimata plano istardimahke

Centro palo socijalno bući del istardimata e čavrenge žrtve e marimata, konsilijerno bući ko čerdah e marimata te lenge roditeljenge, arakhel so čeren te aver arakhne mjere. Timo Centro palo socijalno bući pučljolpe savo hi o čavro, ane save situacije mangel bilače te ponašipe te so avilah te gija avel pe lahko ponašanje. Kana čeren e čavrehko profili, te vorba e roditeljeha čeren plano te programo pale guruvimata (sar hi potreba e čavrehki, te hi mardo ili marindo) te šaj lačaren lahko ponašanje te avel majlačho ane sikavni. Planoha čerdon precizni mjere te aven so šaj majlačhe tretmanujra pe marinde. Stručni bućarde thoven pi pažnja te majlačaren prosocijalno mišljenje, te čeren lačo nivoo kontorla impulsohke, bajrimata hačardipe kaj hi odgovorno te posljediće so čerel. Pomožin ane bajrimata te lačardimata te nakhen e bilačipe te majlačaren e vorba pe vršnjakonenca te familijaha. Iđaren te majlačardol o vakti kaj hi le slobodno (lačhe sadržajujra, te bavipe e sportoha) te majbajralel lahko odgovornost , obaveze kaj hi le. lehke familijahke, averenge. A mora te avel po konsili te majlačarel po ponašanje. Ane sikavne čerdon dikljipe po časo, po odmori, kana džal te kana avel ane sikavni. Lačardon e tehnike te čerdol bući e čavreha korkore. Čerdon e konsili, korkorni bući te grupahki bući/bučarne. Bućarne čerdon te aven jeke čande (zujravol e odeljenedhki jekvarni, istardimata averečande te kovli vorba) Čerdon ciljno bući ane maj cinone grupe te šaj naken fijasave problemujra te čerdol e dopunsko nastava. Odredipe o nastavniko menstori, kaj hi po modelo kaj hi o čavro panglo paše leha te vov arakhel lahko progresu. Gija čerdol sikavno konsilehki bući e roditeljenca.

←
timo Centrohke palo
socijalno bućipe
dikel e situacija

←
perci zirpe o plano
istardi mahke

←
Lačardon e binasilni
sitimata

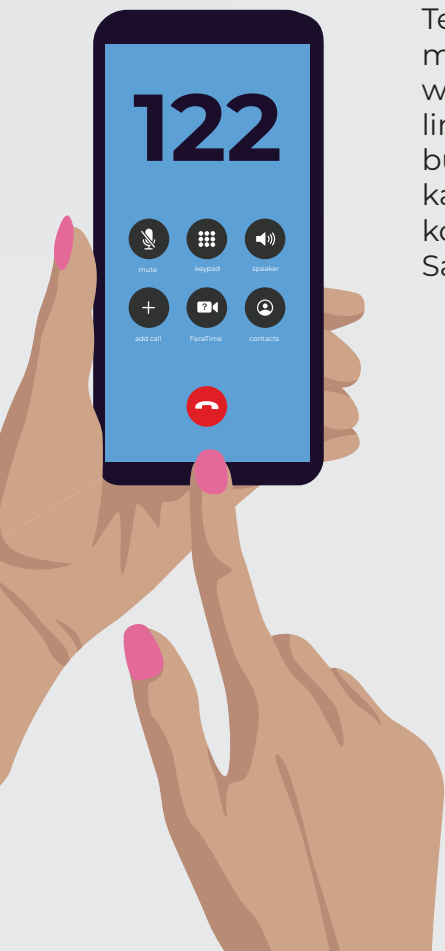
←
čerdon e bućarne

PRIJAVIH E MARIMATA

Marimata hi te trubuj te prijavi svako manuš, kuja kaj trpi la te kuva kaj džanel kaj hi marimata. Ikareh numero 122 ka ašuneh e dežurnone porele ili šaj ikhareh e poraljenge timonenge kaj hi lačarde pale familijahko, seksualno, čavrikano te sajber maripe.

Gija, šaj ikhareh SOS telefono, Sigurnužensku kuću, majpašo Centar za socijalni rad, NVO Primu...

Te kameh istardimata, konssili pale fijeso katar e marimata pe tu ili pe fijakeh avere, pe amaro sajto www.nvoprima.org šaj malaveh jek obrasco palo on line konssili, a amaro timo psihologujra te terne bučarne ka irin će so šaj majanglal. Gija šaj, te kameh tu, i maladinjavah. Istardimata ke amaro konssili šaj avel tu i te ikhardan amen i bi anavehki. Sah amare servisujra te istardimata ni pučindon.

**Policija
122**

**Sigurna ženska kuća
+38269 013 321**

**shelter@t-com.me
SOStelefonNikšić
080 111 111**

NVO PRIMA

NVO Prima hi bipučindi organizacija kaj ćerel bući e ternenca te uku- lenca kaj hi paše len (roditejlja, sikavne, fakultetujra, ternenge klubujra...)Ćerdi hi 2010 brš, a lahko sjedište hi ane Podgorica. Ćeren la aktiv- istkinje te aktivistujra kaj hi len but brš pindžardimata ane e demokra- tizacija e perehki, a majbut pale isanohke čačimata, čačimata e romn- jengi, ane ternenge buća, formalno te naformalno sikipe. Gija, ane Prima hi jek baro numero volonterengo/ke kaj hi majbut andar e maškaruni sikavni te fakulteto. Volontejra/ke Primahko ćeren bući ane majbut crnogoski forujra.

NVO Prima hi jek katar e članica COF, majbari crnogorahko ternengi organizacija.

NVO Prima hi člano regionalnone grupahko palo perohko sikipe. Gija NVO Prima hi članica Youth Bank Hub palo Zapadno Balkano te Tursko.

E vizija e Primahki hi e terne te aven aktivno kotor e perohki.

Misija:

- Te lačardol o than e ternenge te te ćerdol pe pučljimata andar e terne, sar ane lenge pere gija i ane majbaro phuv.
- Te bajrol te lačardon e lokalni te nacionalni politike e ternengi.
- Lačardon e mogućnostujra palo baripe te aktivno bući terne manušengi ano phero te šaj odlučin ane oblastujra pale isanohke čačimata, antidiskriminacija, kovli vorba, dijalog, mirno sikimata, saste stilujra životohke, inicijativa javnone istardimata.

majlačardol sah e manušen gija kaj ka istaren e ternen, sah jekvarne, savore te ćeren bući, organizacije, te institucije te gija len po thanano bajripe.

Vazden e guđi e ternengi te gija te diken so hi, so trubuj len te save hi bilaćimata.

NVO Prima stalno laćharel kula kaj hi te neve ternen palo ćavrane edukatojra/ke andar e marinipe e ćavrengo, te marindipe e ternengo. Amare volontejra/ke ćeren bući ane majbut forujra, pe tema kovle vorbahko te po laćhi vorba te rešinpe e konfliktujra ane ćavrane (terne) ljubavni vezengi, prevencija marimata ane familija pe romnja/ćuvra, prevencija sajber (cyber) maripe.

Bajrasah akala programujra

Neformalno sikipe te mobilnost e ternengi
Terne politike te longo hamime
Konssili e ternengo

Te kameh i tu te informišihtu te aveh nevo ćavrano edukatori/edukatorka, šaj kuva ćereh pe teledine kontaktujra.

NVO Prima
e-mail:
nvoprimal@gmail.com
veb sajt:
www.nvoprima.org
mob:+382 (0) 69/416-448
Njegoševa 9, Podgorica,
Crna Gora

LILARNI:

1. Priručnik Nasilje u vezi, NVOPRIMA, Podgorica 2012.
2. Savjet Evrope: Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama u porodici (Istanbul, 11. maj 2011. godine) http://www.gendernet.rs/files/dokumenta/Medjunarodni/CAHVIO_-_srpski.pdf
3. Seksualno i reproduktivno zdravlje, NVO Sigurna ženska kuća, Podgorica 2008.
4. Seksualno nasilje – priručnik za djecu i mlade, NVO Sigurna ženska kuća, Podgorica 2009.
5. <http://www.roditelji.me/blog/2015/11/27/mjere-koje-skole-treba-da-preduzmu-kad-se-uoci-vrsnjacko-nasilje/>
6. http://issuu.com/szk5/docs/prirucnik_srijecimo_nasilje-final
7. Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCT-Content?documentId=090000168046e1d1>
8. Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudskim bićima, Varšava 2005. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCT-Content?documentId=090000168064899d>
9. Priručnik Bolje spriječiti, nego liječiti – Prevencija nasilja u adolescentnim vezama, CESI, Zagreb 2006.
10. Diskriminacija i nasilje na osnovu seksualne orijentacije u okviru vršnjačkih grupa (analiza i interpretacija rezultata istraživanja drugih autora o problemima nasilja i diskriminacije nad LGBT osobama u periodu aktivnog školovanja), Labris http://www.mc.rs/upload/documents/izvestaji/2012/Labris/Diskriminacija_i_nasilje_na_osnovu_seksualne_orijentacije_u_okviru_vrsnjackih-grupa.pdf
11. Popadić, D., Nasilje u školama, Institut za psihologiju, Beograd, 2009.
12. <http://www.museumofviolence.org.rs/rodno.html>
13. Materijali Autonomnog ženskog centra, Beograd
14. <http://www.budisvoja.rs/index.php/nasilje-u-vezama/tocak-nasilja>
15. <http://www.studijeroda.net/2015/01/sta-je-pol-sta-rod.html>
16. <http://zdravlje.nshc.org.rs/polrod.htm>

CIP- Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna biblioteka Crne Gore, Cetinje

ISBN978-9940-9784-1-9
COBISS.CG-ID31331856

